
РОЗДІЛ VI. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

УДК 349.42

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.05.50>

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ АГРОСЕКТОРУ В ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОДИ

Єрмоленко В.М.,

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри аграрного, земельного
та екологічного права ім. акад. В.З. Янчука
Національного університету біоресурсів і природокористування України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4295-4158>*

Гафурова О.В.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри аграрного, земельного
та екологічного права ім. акад. В.З. Янчука
Національного університету біоресурсів і природокористування України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1986-826X>*

Новак Т.С.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри аграрного, земельного
та екологічного права ім. акад. В.З. Янчука
Національного університету біоресурсів і природокористування України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2371-3014>*

Єрмоленко В.М., Гафурова О.В., Новак Т.С. Правове забезпечення державної фінансової підтримки агросектору в воєнний та повоєнний періоди.

Статтю присвячено дослідженню сучасного стану правового забезпечення державної фінансової підтримки вітчизняного агросектору, формулюванню векторів удосконалення відповідного законодавства в воєнний та повоєнний періоди, виробленню пропозицій щодо належного правового забезпечення окресленої сфери.

Аналіз нормативних актів, що регулюють відносини у сфері державної підтримки агросектору в умовах воєнного стану, показав їх суттєве оновлення. Зокрема, в частині державної кредитної підтримки підтримку сільськогосподарських товаровиробників визнано пріоритетним напрямом та збережено низку преференцій саме для даних суб'єктів. Аналогічний підхід застосовано щодо фінансової підтримки суб'єктів господарювання агропромислового комплексу через компенсацію лізингових платежів. Скасування нульової компенсаційної ставки за кредитами та нульової компенсаційної винагороди за лізингом позиці-

оновано авторами статті як негативний чинник, що ускладнює реалізацію суб'єктами агробізнесу права на державну фінансову підтримку. Доведено неефективність державної підтримки агросектору у вигляді бюджетної субсидії. Це є підтвердженням складної ситуації в економіці України, скороченні бюджетного фінансування цього напрямку та аргументом на користь пошуку альтернативних, менш обтяжливих для держави, способів підтримки. Обґрунтовано дієвість активізації непрямої та опосередкованої підтримки агросектору, через створення умов для кращого функціонування агробізнесу (пільгове оподаткування, митні пільги), залучення функціоналу міжнародних інституцій.

Акцентовано увагу на необхідності закріплення на законодавчому рівні вже запровадженого на рівні підзаконних актів такого виду державної підтримки агросектору, як грантова підтримка, з подальшим розвитком цього напрямку в повоєнний період.

Проаналізовано правові засади державної підтримки суб'єктів агробізнесу в частині відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок війни.

Доведено, що розширення напрямів визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації напрямом «шкода, завдана особистим селянським господарствам та/або фермерським господарствам, що зареєстровані як фізичні особи – підприємці», а також затвердження методики визначення цієї шкоди є прогресивним кроком у напрямі реалізації права цих суб'єктів агросектору на відшкодування завданої їм війною шкоди та сприятиме повоєнному відновленню.

Ключова слова: сільське господарство, державна підтримка, фінансова підтримка, бюджетна підтримка, оподаткування, кредитування, грант, суб'єкт агробізнесу.

Yermolenko V.M., Gafurova O.V., Novak T.S. Legal provision of state financial support to the agricultural sector in the war and post-war periods.

The article is devoted to the study of the current state of legal support of the state financial support of the domestic agricultural sector, the formulation of vectors for the improvement of the relevant legislation in the war and post-war periods, the development of proposals for the proper legal support of the outlined sphere.

The analysis of normative acts regulating relations in the sphere of state support of the agricultural sector in the conditions of martial law showed their significant renewal. In particular, in terms of state credit support, the support of agricultural producers has been recognized as a priority area and a number of preferences have been preserved specifically for these subjects. A similar approach is applied to the financial support of economic entities of the agro-industrial complex through the compensation of leasing payments. The abolition of the zero compensatory rate for loans and zero compensatory remuneration for leasing is positioned by the authors of the article as a negative factor that makes it difficult for agribusiness subjects to realize the right to state financial support. The ineffectiveness of state support to the agricultural sector in the form of budget subsidies has been proven. This is a confirmation of the difficult situation in the economy of Ukraine, the reduction of budget funding in this direction and an argument in favor of finding alternative, less burdensome for the state, ways of support. The effectiveness of the activation of indirect and indirect support to the agricultural sector, through the creation of conditions for the better functioning of agribusiness (preferential taxation, customs benefits), involvement of the functions of international institutions, is substantiated.

Attention is focused on the need to consolidate at the legislative level already introduced at the

level of by-laws this type of state support for the agricultural sector, such as grant support, with further development of this direction in the post-war period.

The legal principles of state support of agribusiness entities in terms of compensation for damage caused as a result of the war have been analyzed. It has been proven that the expansion of the directions for determining damage and losses caused to Ukraine as a result of the armed aggression of the Russian Federation in the direction of «damage caused to personal peasant farms and/or farms registered as natural persons - entrepreneurs», as well as the approval of the methodology for determining this damage is a progressive step in the direction of realizing the right of these subjects of the agricultural sector to compensation for the damage caused to them by the war and will contribute to post-war reconstruction.

Key words: agriculture, state support, financial support, budgetary support, taxation, lending, grant, agribusiness subject.

Постановка проблеми. Україна, будучи державою, в якій аграрний сектор, сільськогосподарська галузь традиційно займає важливе місце в структурі галузей економічної діяльності, в сучасних умовах війни опинилась перед дуже складними викликами. Триваюча понад півтора року російська збройна агресія вже нанесла і продовжує наносити значну шкоду вітчизняному сільському господарству. Станом на кінець квітня 2023 року, за підрахунками експертів проекту KSE Institute «Росія заплатить», сума прямих збитків, завданих агропромислому комплексу України склала 8,7 млрд доларів США. В розрізі категорій збитків найбільшу частку становить знищення та пошкодження сільгосптехніки (понад 4,65 млрд). На другому місці - знищення та крадіжки виробленої продукції (близько 1,87 млрд). Третє місце - шкода завдана руйнуванням та пошкодженням інфраструктури для зберігання виробленої сільськогосподарської продукції, що за попередніми даними оцінюється у 1,33 млрд [1]. І ці дані далеко не повною мірою відображають ситуацію, не враховуючи шкоди, заподіяної сільському господарству через підлив Каховської ГЕС, шкоди, нанесеної земельним ресурсам тощо. Додатково ускладнюється ситуація в агросекторі через перешкоди у імпорті продукції, вимушеній релокації бізнесу та часто його припиненні через об'єктивну неможливість провадження діяльності внаслідок бойових дій, замінування сільгоспугідь тощо.

У таких реаліях особливої актуальності набуває зовнішня підтримка аграріїв, в першу чергу підтримка держави, яка безумовно, повинна

мати в своїй основі чітке та ефективне правове підґрунтя. Водночас довоєнне правове поле у сфері державної підтримки сільського господарства, яке з об'єктивних причин не враховує особливостей воєнного та повоєнного періодів, потребує оновлення, що й зумовлює **актуальність** даної наукової статті.

Метою роботи є дослідження сучасного стану правового забезпечення державної підтримки вітчизняного агросектору, формулювання векторів удосконалення відповідного законодавства в воєнний та повоєнний періоди, вироблення пропозицій щодо належного правового забезпечення окресленої сфери.

Стан опрацювання цієї проблематики не можна вважати задовільним через наступне. Проблема правового регулювання державної підтримки сільського господарства була предметом досліджень багатьох учених. Зокрема, М.М. Бахуринської, В.М. Корнієнка, Т.В. Курман, С.І. Марченко, Д.С. Піддубної, Я.О. Самсонової, А.М. Статівки, В.Ю. Уркевича та ін. Окремо в контексті важливості для юридичної науки відзначимо роботу Х.А. Григор'євої «Державна підтримка сільського господарства України: проблеми правового забезпечення» (2019) [2]. Однак наразі ці доктринальні узагальнення певною мірою втратили свою актуальність та потребують переосмислення в наступних наукових пошуках, у тому числі в межах даної роботи.

Виклад основного матеріалу. Почнемо з того, що саме поняття «державна підтримка сільського господарства», не зважаючи на надзвичайну важливість з точки зору забезпечення функціонування агросектору, допоки не знайшло закріплення на нормативному рівні. Враховуючи предмет дослідження даної наукової статті автори дозволять собі зупинитись на його доктринальному тлумаченні як «сукупності заходів економіко-правового характеру у бюджетній, кредитній, цінovій, страховій, регуляторній та інших сферах державного управління щодо стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного ринку, а також забезпечення продовольчої безпеки населення країни» [3, с. 13]. Базовим нормативним актом у цій сфері залишається Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004 р. № 1877-IV [4], за яким видами державної підтримки є фінансова підтримка та бюджетна підтримка.

Щодо врегулювання заходів із фінансової підтримки у воєнний час, то наразі маємо певні оновлення в їх підзаконному регулюванні. Постановою Кабінету Міністрів України від 14.03.2023 р. № 229 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва» [5] було викладено у новій

редакції Порядок надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 24.01.2020 р. № 28 [6] (далі – Порядок).

Натепер Порядок чітко визначив підтримку суб'єктів підприємництва – сільськогосподарських товаровиробників як пріоритетний напрям державної кредитної підтримки (як однієї з важливих для економіки України сфери підприємницької діяльності), що на думку авторів даного дослідження, є абсолютно справедливим. За п. 9 Порядку державна підтримка надається суб'єктам підприємництва за кредитами за напрямками: 1) фінансування суб'єктів підприємництва – сільськогосподарських товаровиробників для провадження сільськогосподарської діяльності; 2) підтримка суб'єктів підприємництва, що провадять діяльність з виробництва, переробки сільськогосподарської продукції та її реалізації за видами економічної діяльності 10.51, 10.61, 10.71 відповідно до Класифікації видів економічної діяльності. Також суб'єкти підприємництва можуть отримати кредитну підтримку на відбудову зруйнованих внаслідок військової агресії основних засобів суб'єктів підприємництва. Окрім того передбачена можливість пролонгації діючих кредитів, наданих для фінансування оборотного капіталу згідно з Порядком строком до 12 місяців, для тих суб'єктів підприємництва, які провадять господарську діяльність та/або виробничі потужності яких розміщено (було розміщено) на територіях, включених до переліку територій, на яких велися бойові дії, та/або на територіях, які були тимчасово окуповані Російською Федерацією. Відповідний перелік затверджено відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 6.12.2022 р. № 1364 «Деякі питання формування переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією» [7].

Разом із тим держава встановила верхню межу розміру кредиту (кредитів), що надається (надаються) суб'єкту підприємництва – сільськогосподарському товаровиробнику разом з учасниками групи пов'язаних з ним контрагентів за напрямом «фінансування суб'єктів підприємництва – сільськогосподарських товаровиробників для провадження сільськогосподарської діяльності» у 90 млн. гривень (п. 10 Порядку).

Встановлено і максимальний строк кредитування за кредитами, за якими надається державна підтримка. Для вищезгаданого напрямку це 31 березня 2024 р. І тут варто позитивно оцінити надання можливості сільськогосподарським товаровиробникам, що є суб'єктами середнього та великого підприємництва та які отримали кредит в уповноваженому банку у

2022 році з метою провадження сільськогосподарської діяльності на період воєнного стану та протягом шести місяців після його припинення чи скасування та отримують державну підтримку на умовах цього Порядку, продовження строку кредитування за укладеними кредитними договорами до 31 березня 2024 р. Умовою реалізації такого права визначено погашення до 25 відсотків суми отриманого кредиту (п. 12 Порядку).

Ще одне спрощення, саме для суб'єктів підприємництва, що провадять діяльність у сфері сільськогосподарського виробництва полягає у виключенні для них такої умови отримання державної підтримки за розглядуваним Порядком, як «обмеження суми державної підтримки, визначені п.п. 4 і 5 п. 17 Порядку».

Водночас нова редакція Порядку скасувала нульову компенсаційну ставку за кредитами. Такий крок автори даного дослідження розглядають все таки в якості ускладнення для отримувачів цього виду державної фінансової підтримки.

Щодо фінансової підтримки суб'єктів господарювання агропромислового комплексу через компенсацію лізингових платежів, то тут теж маємо зміни в новій редакції Порядку надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва за договорами фінансового лізингу [5]. Фактично ці зміни аналогічні вже висвітленим змінам по кредитуванню. Єдине – максимальний строк договору фінансового лізингу, за якими надається державна підтримка, не повинен перевищувати п'яти років. Так само відбулось скасування компенсаційної винагороди за лізингом на рівні 0% річних.

Аналізуючи дієвість цих заходів державної підтримки, варто зауважити, що станом на середину 2022 року у розподілі позик наданих за програмою «Доступні кредити 5-7-9» за галузями економічної діяльності сільське господарство домінувало (52,1%) із загального обсягу позик у 117 млрд грн [8]. З початку до вересня 2023 року більше 10 тисяч українських агропідприємств одержали 49 мільярдів гривень банківських кредитів на розвиток фермерства. З них за державною програмою «Доступні кредити 5-7-9» майже 8 тисяч підприємств профінансовано на 29,6 мільярдів гривень [9]. Таким чином, ці напрямки фінансової підтримки агросектору продовжують працювати та користуються популярністю навіть не зважаючи на надання від березня 2023 року кредитів під 5–9% річних, залежно від категорії кредиту та суб'єкта підприємництва.

Стосовно можливості реалізації права на отримання бюджетної дотації (ст. 15 та ст. 16-1 Закону України «Про державну підтримку сільськогосподарства України»), то 16 серпня 2022 року постановою Кабінету Міністрів Укра-

їни було затверджено Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання підтримки фермерським господарствам та іншим виробникам сільськогосподарської продукції [10]. Ним було задекларовано можливість отримання: бюджетної субсидії на одиницю оброблюваних угідь сільськогосподарського призначення (1 гектар) для провадження сільськогосподарської діяльності – у розмірі 3100 гривень на 1 гектар, але не більше 372000 гривень для одного отримувача; спеціальної бюджетної дотації за утримання великої рогатої худоби (корів) усіх напрямів продуктивності надається на кожну корову, яка перебуває у власності отримувача, ідентифікована та зареєстрована відповідно до законодавства станом на дату подання заявки, – у розмірі 5300 гривень на одну корову, але не більше 530 000 гривень для одного отримувача. Програма запрацювала у 2022 році та було заявлено продовження підтримки фермерських господарств та інших виробників сільськогосподарської продукції через надання бюджетної субсидії на одиницю оброблюваних угідь сільськогосподарського призначення (1 гектар) для провадження сільськогосподарської діяльності та спеціальної бюджетної дотації за утримання великої рогатої худоби (корів) усіх напрямів продуктивності. Проте станом на кінець вересня 2023 року як в Державному аграрному реєстрі, так і в рубриці «Державна підтримка» на сайті Міністерства аграрної політики та продовольства України інформації про можливість участі в цих програмах цього року не має. Тобто програми не працюють. Маємо різке скорочення бюджетного фінансування. В державному бюджеті на 2023 рік наявний лише один пункт «фінансова підтримка сільськогосподарських товаровиробників» за яким передбачено 201 000 тис грн. (Додаток 3 до Закону України «Про Державний бюджет України на 2023 рік» від 03.11.2022 р. № 2710-IX). Для порівняння – у 2021 році тільки за аналогічним напрямом було виділено 695 000 тис. грн., окремо визначались видатки на фінансову підтримку розвитку фермерських господарств, державну підтримку галузі тваринництва тощо (Додаток 3 до Закону України «Про Державний бюджет України на 2018 рік» від 07.12.2017 р. № 2246-VII).

Натомість запроваджено новий вид державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників, а саме грантова підтримка: постановою Кабінету Міністрів України від 21.06.2022 р. № 738 «деякі питання надання грантів бізнесу» затверджено 1) Порядок надання мікрогрантів на створення або розвиток власного бізнесу; 2) Порядок надання грантів для створення або розвитку садівництва, ягідництва та виноградарства; 3) Порядок надання

грантів для створення або розвитку тепличного господарства; 4) Порядок надання грантів на створення або розвиток власного бізнесу учасникам бойових дій, особам з інвалідністю внаслідок війни та членам їх сімей. За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України з початку 2023 року гранти на розвиток садів, ягідників, виноградників та теплиць отримали 85 господарств на суму 308 млн грн, що доводить ефективність такого напрямку. Водночас ми погоджуємось із Ю.Ю. Бакай, Я.А. Гончаренко [11, с. 281] та Т.М. Курман [12, с. 223] в необхідності заповнення прогалини щодо закріплення цього виду державної фінансової підтримки в базовому законі України «Про державну підтримку сільського господарства України».

У сучасних реаліях надзвичайно важливим напрямом підтримки суб'єктів агробізнесу є й відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок війни. В березні 2022 року було затверджено (постановою Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 326) Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації [13], що визначив напрямки й процедуру визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, починаючи з 19 лютого 2014 року. Але з двадцяти одного передбаченого напрямку жоден спеціально не стосувався сільського господарства. Опосередковано відшкодування шкоди, заподіяної цій галузі внаслідок війни, стосувались напрямки: людські втрати та пов'язані з ними соціальні витрати; економічні втрати, пов'язані з людськими втратами; шкода, завдана земельним ресурсам; збитки, завдані водним ресурсам; економічні втрати підприємств (крім підприємств оборонно-промислового комплексу), у тому числі господарських товариств; втрати установ та організацій. Однак ситуація змінилась у березні 2023 року: постановою Кабінету Міністрів України від 03.03.2023 р. № 187 [14] були внесені зміни до пункту 2 Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Його було доповнено підпунктом 22 такого змісту: «шкода, завдана особистим селянським господарствам та/або фермерським господарствам, що зареєстровані як фізичні особи – підприємці, – напрям, що включає шкоду від каліцтва, тілесного ушкодження, загибелі сільськогосподарських тварин, а також збитки внаслідок знищення чи пошкодження сільськогосподарської техніки та обладнання для агропромислового комплексу». За цим напрямом передбачена оцінка таких показників, як: втрати внаслідок отримання каліцтва, тілесного ушкодження, загибелі сільськогоспо-

дарських тварин, зокрема великої рогатої худоби, свиней, овець, кіз, коней, бджолосімей; збитки внаслідок знищення чи пошкодження сільськогосподарської техніки та обладнання для агропромислового комплексу.

Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 28.06.2023 р. № 1328 затверджено Методику визначення шкоди та збитків, завданих особистим селянським господарствам та/або фермерським господарствам, що зареєстровані як фізичні особи – підприємці, внаслідок збройної агресії Російської Федерації [15], що на думку авторів наукової статті є своєчасним та необхідним кроком в напрямі реалізації права цих суб'єктів агросектору на відшкодування завданої їм війною шкоди.

Окрім наведених способів державної підтримки, продовжує діяти низка податкових преференцій. Залишається впроваджене Законом України «Про внесення змін до розділу XXI «Прикінцеві та перехідні положення» Митного кодексу України щодо звільнення від оподаткування ввізним митом товарів, що використовуються для забезпечення зберігання зернових та/або олійних культур» від 27.07.2022 р. № 2445-IX [16] звільнення від оподаткування ввізним митом товарів, що використовуються для забезпечення зберігання зернових та/або олійних культур. Продовжує діяти й спрощена процедура реєстрації сільськогосподарської техніки, запроваджена постановою Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Порядку відомчої реєстрації та зняття з обліку тракторів, самохідних шасі, самохідних сільськогосподарських, дорожньо-будівельних і меліоративних машин, сільськогосподарської техніки, інших механізмів» від 12.04.2022 р. № 434 [17].

Висновки. Узагальнюючи вищенаведене, автори наукової статті вважають за можливе зробити висновок, що в умовах воєнного стану державна підтримка агросектору триває. Держава визнає пріоритетність збереження сільськогосподарської галузі як основи продовольчої безпеки не лише України, а й світу, необхідність надання підтримки суб'єктам агробізнесу, що знайшло своє відображення у формуванні законодавства, яке б враховувало певною мірою виклики, спричинені війною. В розрізі форм державної підтримки агросектору, що науковцями диференціюються на пряму, непряму та опосередковану [18, с. 58] на даний час всі три форми функціонують. Проте зважаючи на об'єктивні ускладнення забезпечення заходів державної підтримки, що потребують фінансування з бюджету, більш дієвою наразі є непряма та опосередкована підтримка, через створення умов для кращого функціонування агробізнесу (пільгове оподаткування, митні пільги), залучення функціоналу міжнародних інституцій.

Недоліком правового забезпечення державної підтримки агросектору залишається її фрагментарний характер, відсутність загального комплексного підходу, врегулювання галузевих особливостей на підзаконному рівні.

На повоєнну перспективу потребує переосмислення змістовне наповнення Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України», в першу чергу в частині переліку заходів такої підтримки. Необхідно відійти від декларативності останніх, враховувати реальну можливість реалізації цих заходів. Провідну роль має відіграти концептуальний підхід до планування повоєнного відновлення та розвитку сільського господарства України з урахуванням світового досвіду, євроінтеграційного курсу України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- Збитки агросектору та земельним ресурсам України від повномасштабної війни складають \$8,7 млрд. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zbitki-agrosektoru-ta-zemelnim-resursam-ukrayini-vid-povnomasshtabnoyi-viyni-skladayut-8-7-mlrd/>.
- Григор'єва Х.А. Державна підтримка сільського господарства України: проблеми правового забезпечення: монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 596 с.
- Аграрне право: підручник. В.М. Корнієнко, Г.С. Корнієнко, І.М. Кульчій та ін.; за ред. А.М. Статівки. Вид. 2-ге, змін. Харків: Право, 2021. 416 с.
- Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24.06.2004р. № 1877-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text>.
- Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва: постанова Кабінету Міністрів України від 14.03.2023 р. № 229. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/229-2023-%D0%BF#n12>.
- Про надання фінансової державної підтримки: постанова Кабінету Міністрів України від 24.01.2020 р. № 28. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/28-2020-%D0%BF#Text>.
- Деякі питання формування переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією: постанова Кабінету Міністрів України від 06.12.2022 р. № 1364. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1364-2022-%D0%BF#Text>.
- Звіт про фінансову стабільність, червень 2022. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zvit-pro-finansovu-stabilnist-cherven-2022-roku>.
- 10 тисяч агропідприємств отримали в цьому році кредити на розвиток. URL: <https://minagro.gov.ua/news/10-tisyach-agropidpriyemstv-otrimali-v-comu-roci-krediti-na-rozvitok>.
- Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання підтримки фермерським господарствам та іншим виробникам сільськогосподарської продукції: постанова Кабінету Міністрів України від 16.08.2022 р. № 918. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/918-2022-%D0%BF#Text>.
- Бакай Ю.Ю., Гончаренко Я.А. Актуальні питання законодавчого забезпечення у сфері державної підтримки суб'єктів агробізнесу під час воєнного стану. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. № 1. С. 276–282.
- Курман Т.С. Правові засади грантової підтримки агробізнесу як напряму державної аграрної політики України в умовах воєнного стану. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. № 3. С. 219–223.
- Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#n243>.
- Про внесення змін до пункту 2 Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2023 р. № 187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-2023-%D0%BF#n9>.
- Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків, завданих особистим селянським господарствам та/або фермерським господарствам, що зареєстровані як фізичні особи - підприємці, внаслідок збройної агресії Російської Федерації: наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 28.06.2023 р. № 1328. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1182-23#Text>.
- Про внесення змін до розділу XXI «Прикінцеві та перехідні положення» Митного кодексу України щодо звільнення від оподаткування ввізним митом товарів,

що використовуються для забезпечення зберігання зернових та/або олійних культур: Закон від 27.07.2022 р. № 2445-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2445-20#Text>.

17. Про внесення змін до Порядку відомчої реєстрації та зняття з обліку тракторів, самохідних шасі, самохідних сільськогосподарських, дорожньо-будівельних і меліоративних машин, сільськогосподарської

техніки, інших механізмів: постанова Кабінету Міністрів України від 12.04.2022 р. № 434. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/434-2022-%D0%BF#Text>.

18. Васільєва Л.М., Державна підтримка аграрного сектору економіки країни в умовах функціонування в складі СОТ як основа забезпечення продовольчої безпеки. *Modern Economics*. 2019. № 17(2019). С. 55–60.